

Jón Axel Harðarson

Sögnin *vökva* í fornmáli

1 Inngangsorð

Í íslensku nútímamáli hefur sögnin *vökva* kennimyndirnar *vökva*, *vökvaði*, *vökvað*. Í fornmáli beygðist hún hins vegar á tvennan hátt, þ.e. ýmist sem *ō*-sögn (eins og *kalla*) eða sem *ija*-sögn (eins og *dæma*). Auk þess voru til hliðarmyndirnar *vökja* og *vekja*. Í þessari grein verður upprunaleg orðmyndun og beygingarþróun sagnarinnar athuguð. Einnig verður rætt um nafnorðin *vökvi* og *vökva* og orðasamböndin *vekja/vökva e-m blóð/dreyra* og *vekja ís*.¹

2 Merking, beyging, orðmyndun

Sögnin *vökva* er nokkuð algeng í íslensku og hefur samkvæmt orðabók Sigfúsar Blöndals eftirtalдар merkingar (Sigfús Blöndal 1920–1924: 962):

¹ Þessi grein byggist á fyrirlestri sem haldinn var á 6. Ólafspingi Máls og sögu 28. október 2023.

- (1) 'væta, vatna', t.d. *vökva landið, vökva blóm(um)*,
- (2) 'svala', t.d. *vökva sig á vintári*,
- (3) 'gefa soltnu fé ögn af fódri',
- (4) 'gefa spónamat (súpu, hræring)', t.d. *vökva margt sjófólk*;
vökva sér 'borða spónamat' (einnig vökva sig á e-u 'þ.s.'),
- (5) *vökva e-m blóð* 'taka e-m blóð, opna e-m æð (til lækninga)'.

Sé litið fram hjá orðasambandinu *vökva e-m blóð* í bili má gera ráð fyrir að upprunaleg merking sagnarinnar hafi verið 'gera rakan, blautan eða votan'. Þannig liggur beint við að leiða sögnina af lýsingarorðinu *vökur*, í forn máli *vokr* (þf. et. kk. *vokvan* o.s.frv.), sem merkir 'rakur, blautur, votur'. Samkvæmt því er um svokallaða „faktitífa“ sögn að ræða en slíkar sagnir höfðu merkinguna 'gera e-ð að því sem grunnorðið merkir'. Venjulega voru faktitífar sagnir sem leiddar voru af lýsingarorðum myndaðar með viðskeytinu *-ja- eða *-ija- í frumnorrænu og frumgermönsku, eftir því hvort stofninn sem á undan fór var stuttur eða langur. Dæmi: ísl. *letja* af *latur* og *skerpa* af *skarpur*. Sjaldnar kemur það fyrir að faktitífar sagnir séu myndaðar með viðskeytinu *-ō-. Dæmi um það eru sagnirnar *eigna*, *jafna*, *opna*, *helga*, *svala* og *örva* af *eiginn*, *jafn*, *opinn*, *heilagur*, *svalur* og *ör*.

Til að átta sig betur á upprunalegri orðmyndun sagnarinnar *vökva* er nauðsynlegt að kynna sér ritun hennar og beygingu í elstu heimildum. Því miður eru engin handrit sem varðveita hana eldri en samfall stuttu sérhljóðanna *ø* og *ϕ* í *ö* (um og upp úr 1200). Að vísu er eitt dæmi um hana í handritinu AM 677 4to (frá um 1200–1225) og er rótarsérhljóðið þar ritað <ev>, sem stendur fyrir *ey* en það er gamall ritháttur fyrir *ø*. Dæmið sem um ræðir er <vevqui> (3. p. et. nt. vh.). Í þessu handriti, sem um margt er mjög fornlegt, er gamalt *ϕ* venjulega ritað <o, au, a, ϕ> en gamalt *ø* <o, ϕ>. Út frá handritafræðilegu sjónarmiði er ekki ósennilegt að ritmyndin <vevqui> endurspegli málraunverulegu myndina *vøkvi* í eldri forníslensku. En að því er varðar beygingu sagnarinnar þá sýna þær myndir sem handrit geyma að hún var með tvennu móti í miðíslensku (um 1300–1550), þ.e.:²

² Dæmin eru fengin úr ONP.

- (1) *vökva* (2./3. p. et. fh. nt. *vökvar*, þt. (1. p. et.) *vökvaða*), sbr.:

vavkvaði (3. p. et. þt. fh.) NRA 67 (um 1300–1325) [Tómass saga],

vavkvar (3. p. et. nt. fh.) AM 625 4to (um 1300–1325) [Veraldar saga],

uðkuar (3. p. et. nt. fh.) AM 226 fol. (um 1360–1370) [Stjórn],

vokvar (3. p. et. nt. fh.) RoyallrAcad 23 D 43 (um 1475–1500) [Læknisfróði],

vokvar (3. p. et. nt. fh.) AM 434 a 12mo (um 1500) [Læknisfróði],

vavkvade (3. p. et. þt. fh.) Holm perg 3 fol. (um 1530–1540) [Ágústínuss saga],

vokvadann (lh. þt. þf. et. kk.) AM 236 fol. (um 1600) [Tveggja postula saga Jóns og Jakobs],

wökuadi (3. p. et. þt. fh.) AM 634 4to (1700–1725) [Maríu saga],

(var) vokvat (lh. þt. nf. et. hk.) AM 635 4to (1700–1725) [Maríu saga],

vokuadi (3. p. et. þt. fh.) AM 635 4to (1700–1725) [Maríu saga],

vavkvaðiz (3. p. et. þt. fh. mm.) AM 228 fol. (um 1300–1325) [Stjórn].

- (2) *vökva*, *vökja* (2./3. p. et. fh. nt. *vökvir*, *vökir*, þt. (1. p. et.) *vökta*), *vekja*, sbr.:

vokvir (3. p. et. nt. fh.) RoyallrAcad 23 D 43 (um 1475–1500) [Læknisfróði],

uðki (3. p. et. nt. vh.) AM 651 I 4to (1375–1400) [*var*. vokui SÁM 1, 1360–1375, sjá hér að neðan] [Tveggja postula saga Jóns og Jakobs],

vekizt (3. p. flt. nt. vh. mm.) RoyallrAcad 23 D 43 (um 1475–1500) [Læknisfróði].

Aðrar myndir eru tvíræðar (tiheyra *vökva*, þt. *vökvaða*, eða *vökva*, þt. *vökta*):

(groðrseti oc) vevqui (3. p. et. nt. vh.) AM 677 4to (um 1200–1225) [Spakmæli Prospers],

vokui (3. p. et. nt. vh.) SÁM 1 (1360–1375) [*var*. uðki AM 651 I 4to, 1375–1400, sjá hér að ofan] [Tveggja postula saga Jóns og Jakobs],

vokva (nh.) AM 657 c 4to (um 1340–1390) [Eiríks saga víðförla],

vokva (nh.) AM 226 fol. (um 1450–1500) [Stjórn 2].

Handritin bera því vott um tvenns konar beygingu sagnarinnar *vökva* í eldra máli:

- (1) *vökva* – *vökvaða* – *vökvat*
- (2) *vökva*, *vökja* – *vökta* – *vökt*

Auk þess kom við hlið *vökja* myndin *vekja* fyrir (trúlega með afkringingu rótarsérhljóðs fremur en að hún sé afkomandi fornnorr. **vøkja* án *w*-hljóðvarps).

Er sennilegt að þessi ólíka beyging sé upprunaleg í málinu? Ef svo er stafar hún af því að um tvær orðmyndunarfræðilega aðgreindar sagnir er að ræða sem þó hafa sömu merkingu: annars vegar *ō*-sögnina *vøkva* (< frumnorr. **wakwōn*),³ hins vegar *ija*-sögnina *vøkva* (< frumnorr. **wakwijan*).⁴ Hér ber að athuga að líkt og í nútímamáli voru *ō*-sagnir (eins og *kalla* – *kallaða* – *kallat*) opinn (eða frjór) flokkur í fornmáli en *ija*-sagnir (t.d. *dóma* – *dómða* – *dómt*) lokaður (eða ófrjór) flokkur. Það þýðir að *ō*-sagnir gátu sífellt tekið við nýjum meðlimum (t.d. þegar sterkar sagnir urðu veikar eða sagnir úr öðrum málum voru fengnar að láni) en *ija*-sagnir fjölguðu sér lítið eða ekki.

³ Um þessa endurgerð sjá Heidermanns (1993:646).

⁴ Sbr. Torp og Falk (1909:381 [„vakvian“]). – De Vries (1962:672) setur upp tvær sagnir fyrir fornmálið: *vökva*, þt. *vakta* (sbr. *vekja*), og *vøkva*, þt. *vökvaða*. Í ONP er einnig gert ráð fyrir sögnunum ²*vøkva*, þt. *vökvaða*, og ³*vøkva*, *vekja*. Við þetta er tvennt að athuga: þátið af *ija*-sögninni *vøkva* var *vökta* (myndin *vakta* gat einungis orðið til sem þátið af *vek(k)ja* ‘væta, vatna’, hliðarmynd af *vøkva*, *vökja*, vegna áhrifa frá sögninni *vek(k)ja* ‘láta vakna’, þt. *vakta*); *ō*-sögn leidd af *vøkr* hefði haft myndirnar *vøkva*, þt. *vøkvaða* (tilgáta um að til hafi verið *ijō*-sögn **wakwijōn*, sem hefði gefið myndina *vøkva*, væri úr lausu lofti gripin; við slíkri orðmyndun væri alls ekki að búast).

Dæmi um að faktitífar *ija*-sagnir hafi þegar í fornmáli flust yfir í beygingu *ō*-sagna eru sagnirnar *fegra* og *megra*, sem leiddar eru af lýsingarorðunum *fagr* og *magr*. Eins og *i*-hljóðvarpið í rótarmynd þeirra sýnir er hér um upprunalegar *ija*-sagnir að ræða. Í miðíslensku hafa þær tvenns konar beygingu:

- (1) *fegrir, megrir* – *fegrða, megrða*
- (2) *fegrar, megrar* – *fegraða, megraða*

Sbr. einnig sögnina *vekra* ‘fjörga, örva’ (af *vakr* ‘fjörmikill, hress o.fl.’), sem í forníslensku beygðist sem *ija*-sögn (*e-t vekrir hug*) en í nútímamáli sem *ō*-sögn.⁵

Því er vandalaust að gera ráð fyrir að í tilviki sagnarinnar *vökva* sé *ija*-stofna beygingin eldri. Þar að auki má benda á að þessi beyging sagnarinnar olli því að ákveðnar myndir hennar féllu hljóðrétt saman við myndir sagnarinnar *vekja* ‘láta vakna’ (sjá hér að neðan) og er trúlegt að það hafi ýtt undir beygingarbreytinguna. Þá verður að teljast mjög ólíklegt að af lýsingarorðinu *vøkr* hafi verið leiddar tvær sagnir með sömu merkingu.

Niðurstaðan er því sú að sögnin *vökva* hafi að öllum líkindum haft nafnháttarmyndina *vøkva* með hliðarmyndunum *vøkja* og *vekja* í elstu íslensku og hafi fylgt beygingu *ija*-sagna. Fyrir frumnorrænu má endurgera eftirfarandi beygingardæmi framsöguháttar nútíðar, sem hefði þróast hljóðrétt í fornvesturnorrænu eins og sýnt er hér:⁶

	frumnorræna	fornvesturnorræna
et.	1. p. <i>*wakwiju</i>	<i>vøke</i>
	2. p. <i>*wakwīr</i>	<i>vøker</i>
	3. p. <i>*wakwīþ</i>	<i>vøker</i>
flt.	1. p. <i>*wakwijum(m)</i>	<i>vøkom</i>
	2. p. <i>*wakwīþ</i>	<i>vøkeþ</i>
	3. p. <i>*wakwijan(n)</i>	<i>vøkva</i>

⁵ Sögnin er sem sé komin af frumnorr. **wakrijan*, sem leidd er af lýsingarorðsstofninum **wakra*-. Ásgeir Blöndal Magnússon (1989:1117) endurgerir hana ranglega sem „*wakriön*“.

⁶ Um þróun sagna af þessu tagi sjá Jón Axel Harðarson (2017).

Og í viðtengingarhætti nútíðar hefði hljóðrétt þróun verið þessi:

	frumnorræna	fornvesturnorræna
et.	1. p. <i>*wakwijō</i>	<i>vøkva</i>
	2. p. <i>*wakwijēr</i>	<i>vøkver</i>
	3. p. <i>*wakwijē</i>	<i>vøkve</i>
flt.	1. p. <i>*wakwijēm</i>	<i>vøkvem</i>
	2. p. <i>*wakwijēþ</i>	<i>vøkveþ</i>
	3. p. <i>*wakwijēn</i>	<i>vøkve</i>

Eins og sjá má hefur framsöguháttur nútíðar haft stofnmyndirnar *vøk-* (með framgómmeð *k*), *vøk-* og *vøk-*. Hins vegar hefur viðtengingarháttur haft stofnmyndina *vøk-* í öllu beygingardæminu. Þetta bauð upp á að útjöfnun leiddi til þróunar ólíkra beygingardæma með nh. *vøkva*, *vøkja* eða *vøkja*.

3 Nafnorðin *vøkvi* og *vøkva*

Við hlið sagnarinnar *vøkva* stóðu nafnorðin *vøkvi* kk. og *vøkva* kvk. Í sumum handbókum er gert ráð fyrir að þau hafi verið *vøkvi* og *vøkva*,⁷ þ.e. haft sérhljóðið *ø* en ekki *o* fyrir samfall þessara hljóða um og upp úr 1200. Handrit sýna þó svo ekki verður um villst að í elstu forníslensku voru myndirnar *vøkvi* og *vøkva*. Sbr.

vøkvi*, *vekvi (með afkringingu rótarsérhljóðs):

vække Holm perg 6 fol. (um 1275) [Barlaams saga],

vekkua (þf. et.) Holm perg 6 fol. (um 1275) [Barlaams saga]: með lengingu *k* á undan [w],

vækva (þgf. et.) AM 675 4to (um 1290–1334) [Elucidarius],

vokva (þf. et.) AM 675 4to (um 1290–1334) [Elucidarius],

vokua (þgf. et.) AM 544 4to (um 1290–1334) [Alfróði],⁸

vokua (ef. et.) GKS 1005 fol. (um 1387–1395) [Annálar], o.fl.

⁷ Sjá t.d. Torp og Falk (1909:381) og Alexander Jóhannesson (1956:125), einnig Hellquist (1891:12).

⁸ Í ONP er þessi mynd „vokua“ ranglega greind sem nafnháttarmynd sagnarinnar *vøkva* í stað þágufalls eintölu af nafnorðinu *vøkvi*. Setningin sem hún kemur fyrir í hljóðar svo: „Þar næst er rauðbrúnt bloð líkt lóptínv at vokua oc verma“. Hér er *at vokva ok verma* forsetningarliður sem merkir ‘að því er varðar raka og hita’.

vøkva, vekva (með afkringingu rótarsérhljóðs):

vøqua AM 677 4to (um 1200–1225) [Hómiliur],

vavkvo (ef. et.) AM 415 4to (um 1310) [Alfróði] o.fl.

vecu (þgf. et.) AM 674 a 4to (um 1150–1200) [Elucidarius]: með hljóðréttu brottfalli [w] ('v, u') á undan [v] (sem ritað var 'o', seinna 'u').

vøka AM 580 4to (um 1300–1325) [Bærings saga fagra]: fyrir 'vøkva' (*vøkva*) vegna áhrifa frá aukafallsmyndinni *vøku* með hljóðréttu brottfalli [w] (sjá hér að ofan).

vøku (þgf. et.) AM 351 fol. (um 1360–1400) [Statuta Eilífs erkibyskups]

Orðmyndunarfræðilegt samband lýsingarorðsins *vøkr* 'rakur, blautur' (þf. et. kk. *vøkvan*) (< **wakwa*-), sagnarinnar *vøkva* 'vatna, bleyta o.fl.' (< **wakwjan*) og nafnorðsins *vøkva* 'raki, væta' (< **wakwijōn*-) á sér samsvörun í sambandi lýsingarorðsins *vátr* 'blautur, rakur', sagnarinnar *væta* 'bleyta' og nafnorðsins *væta* 'raki, bleyta'; sbr. einnig lo. *blautr*, so. *bleyta* og no. *bleyta*, enn fremur lo. *móðr*, so. *móða* og no. *móða*. Að því er varðar myndun *ijan*-stofna nafnorðsins *vøkvi* (< **wakwjan*-) af lýsingarorðinu *vøkr* má benda á nafnorðið *vermi* kk. 'varmi' (< **warmijan*-) sem leitt er af *varmr*.

4 Orðasamböndin *vekja/vøkva e-m blóð/dreyra og vekja ís*

Í lokin skal vikið stuttlega að orðasamböndunum *vekja/vøkva e-m blóð/dreyra* 'blóðga e-n, láta blóð/dreyra renna úr æð e-s' og *vekja ís* 'gera op á ís'. Í frumheimildum íslensks forn máls og miðíslensku hefur hið fyrrnefnda aðeins sögnina *vekja* (*vakta, vakit*), þ.e. *vekja e-m blóð/dreyra*. Á hinn bóginn er í síðari alda máli einnig notuð sögnin *vøkva*. Í Ritmálssafni Orðabókar Háskólans eru átta dæmi um *vekja* frá 16. öld og fram á 20. öld (ef með eru talin tvö dæmi þar sem andlagið er annars vegar *benjar* og hins vegar *und*) og níu dæmi um *vøkva* frá seinni hluta 18. aldar til 20. aldar.

Mikilvægt er að árétta að í forn- og miðíslenskum handritum er orðasambandið aðeins varðveitt í myndinni *vekja e-m blóð/dreyra*. Í yngri uppskriftum forn málstexta birtist hins vegar stundum sögnin *vøkva* í stað *vekja*. Til dæmis geymir AM 556 a 4to, aðalhandrit

Gísla sögu Súrssonar (frá um 1450–1500), eftirfarandi dæmi (55v): „oc nu uekia þeir sier blod. oc lata renna saman dreyra sinn“. Í uppskrift Ásgeirs Jónssonar (AM 149 fol. [14v] frá um 1690–1697) af skinnhandriti sem tilheyrði Konungsbókhöðunni í Kaupmannahöfn og innihélt yngri gerð Gísla sögu stendur hins vegar myndin ‘vokva’ (þ.e. *vökva*) á sama textastað.⁹ Skinnhandritið, sem glataðist einhvern tíma á árunum 1780–1786,¹⁰ er talið hafa verið frá 14. öld.¹¹ Er ekki mögulegt að það hafi haft myndina ‘vokva’ (eða sambærilega ritháttarmynd) eins og uppskrift Ásgeirs? Það má reyndar draga í efa því að í uppskrift Jóns Jónssonar (Johnsoniusar) (NKS 1181 fol. frá 1780) af sama skinnhandriti stendur ‘vekja’ og samanburður uppskrifta Ásgeirs og Jóns leiðir í ljós að hin síðarnefnda varðveitir upprunalegan texta sums staðar betur þótt stafsetning hennar sé að nokkru leyti samræmd.¹²

Svipaða sögu er að segja af orðasambandinu í Egils sögu einhenda og Ásmundar berserkjabana. Í elsta handriti sögunnar (AM 343 a 4to frá um 1450–1475) er sögnin *vekja* notuð: „vauktu sier sidan blod oc lietu renna saman“ (16r). En í yngri uppskriftum sögunnar kemur sögnin *vökva* (*vökvaða*, *vökvat*) fyrir, sbr. „þeir vokvodu sier blod oc lietu renna saman“ (Lbs 980 4to (74v) frá 1686–1687).

Fornnorska hefur einnig sögnina *væk(k)ia* í umræddu orðasambandi, í nútíð ýmist *væcr* eða *væckir*, þt. *vacte*.¹³

Eins og fram hefur komið bendir vitnisburður heimilda til þess að sögnin *vökva* sé ekki upprunaleg í þessu orðasambandi heldur aðeins sögnin *vekja*. Að *vekja e-m blóð* hefur því í öndverðu merkt ‘valda því að blóð e-s renni’. Ef litíð er á frummerkingu sagnarinnar *vökva*, þ.e. ‘gera rakan, blautan’ sést samstundis hve undarlegt orðalagið *vökva e-m blóð* í raun er. Strangt til tekið ætti það að merkja ‘gera blóð e-s rakt eða blautt’ en það er auðvitað merkingarleysa.

Notkun sagnarinnar *vökva* í umræddu orðasambandi er eðlilegast að skýra á þá lund að hún sé til komin vegna ruglings sagnanna *vekja* og *vökva* sem stafaði af því að í máli sumra féllu þær saman í ákveðnum myndum. Sem hliðarmynd af *vökva* hafði *vekja* sömu

⁹ Til er önnur uppskrift Ásgeirs frá sama tíma (AM 482 4to) en hún virðist fremur afrit af AM 149 fol. en eftirrit hins glataða skinnhandrits (sbr. Loth 1960:xviii–xix). Þessi uppskrift hefur einnig myndina ‘vokva’.

¹⁰ Sjá Loth (1960:lxxxii).

¹¹ Sbr. Finn Jónsson (1903:xxii), Björn K. Þórólfsson (1943:xlvi) og Loth (1960:lxxix–lxxx).

¹² Sjá Loth (1960:xxvii).

¹³ Sjá ONP undir „²vekja vb.“.

myndir viðtengingarháttar og sögnin *vekja* (*vakða/vakta, vakit*) og eftir samfall *ø* og *ø* í *ö* um og upp úr 1200 féllu fleirtölumyndir þátíðar sagnanna *vökva* og *vekja* saman; báðar höfðu *vökðum, vökðuð, vökðu* (seinna *vöktum, vöktuð, vöktu*).

Um orðasambandið *vekja ís* skal ekki fjölyrt. Hér merkir sögnin *vekja* 'gera op eða vök á ís' (einnig 'brjóta leið fyrir skip í gegnum ís'). Í þessari merkingu kemur sögnin fyrir í nýnorsku og austurnorrænu, einkum fornsænsku. Sem dæmi úr austurnorrænu má nefna eftirfarandi orðskvið á forndönsku: *Han væcker ijss, som tørsther (: Duritiem frangit glaciale, qvem sitis angit);*¹⁴ fsæ.: *Han vækker iis ther thyrstogher ær;*¹⁵ – í íslensku hljóðar samsvarandi málsháttur hins vegar: *Sá vakar ís, sem þyrstr er.*¹⁶

Í íslensku virðist hins vegar ekkert dæmi vera til um sögnina *vekja* í þessari merkingu.

Samkvæmt vitnisburði fornsænsku (*vækia*, þt. *vækte*, lh. þt. *vækt(er)*) er hér um sögn að ræða sem að öllum líkindum hefur haft samsvörunina *vökva, vekja* í fornvesturnorrænu. Dæmi úr fornsænsku: *fförst fek Oleff Hemingsson iiij mark for pramen han lot byggie at vekke meth vm kring staden*¹⁷ (1464–1465); *Item fik jak dragaromon j tunno öl, tha som the vākto vakena, fore vj öre*¹⁸ (1472).¹⁹

Það liggur beint við að álykta að þessi sögn sé leidd af nafnorðinu *vøk* og hafi því upprunalega merkt 'gera vök á ís'. Og þar sem hún virðist hafa haft langt stofnatkvæði og þar með beygingarmyndir eins og 3. p. et. nt. fh. *vekir*, þt. *vekti*, bendir hún til þess að orðið *vøk* sé komið af frumnorræna stofninum **wakwō-* (en ekki **wakō-*) og sé leitt af lýsingarorðinu *vøkr* en tengist ekki sögninni *vaka* 'vera vakandi, halda vöku' og skyldum orðum.²⁰ Að vísu verður að gera ráð fyrir að umrædd sögn sé sömu ættar og sögnin *vökva* 'vatna, væta' með hliðarmyndinni *vekja* og hafi fallið formlega saman við hana en hér hafi verið um tvær orðmyndunar- og merkingarlega aðskildar sagnir að ræða.²¹

¹⁴ PL nr. 264.

¹⁵ GO nr. 228.

¹⁶ Guðmundur Jónsson (1830:300).

¹⁷ 'Fyrst fékk OH fjórar merkur fyrir prammann sem hann lét byggja (smíða) til að *vekja með umhverfis staðinn'; (þýðing höfundar).

¹⁸ 'Sömuleiðis fékk ég drögurum (hafnarverkamönnunum) eina tunnu öls, þá er þeir *vektu vökina fyrir sex aura'; (þýðing höfundar).

¹⁹ Sjá Söderwall (1925–1973:1087).

²⁰ Sbr. de Vries (1962:673) og Ásgeir Blöndal Magnússon (1989:1158).

²¹ Andstætt því sem t.d. Hellquist (1922:1157) og de Vries (1962:652) halda fram.

5 Samantekt

Söguleg athugun á orðmyndun og beygingarþróun íslensku sagnarinnar *vökva* ásamt fornnorrænu tilbrigðunum *vøkva*, *vøkja* og *vekja* rennir stoðum undir þá ætlun að hún hafi upphaflega fylgt beygingu *ija*-sagna en seinna orðið fyrir áhrifum frá hinum frjóa flokki *ō*-sagna. Þá leiðir rannsókn á skyldu nafnorðunum *vökva* og *vøkvi* í ljós að þau höfðu myndirnar *vøkva* og *vøkvi* (en ekki *vøkva* og *vøkvi*) í eldri forníslensku (fyrir samfall sérhljóðanna *ø* og *ø* í *ö* um og upp úr 1200). Í umræðu um orðasambandið *vekja/vökva e-m blóð/dreyra* eru rök leidd að því að þar sé fornnorræna sögnin *vekja* (*vakða, vakit*) upprunaleg en notkun sagnarinnar *vökva* til komin vegna formlegs samfalls sagnanna *vekja* 'láta vakna, örva, kveikja, koma af stað' og *vekja*, hliðarmyndar sagnarinnar *vökva*, í vissum beygingarmyndum. Loks er veittur frekari rökstuðningur fyrir þeirri skoðun að í fornnorræna orðasambandinu *vekja* ís 'gera op eða vök á ís' sé sögnin *vekja* leidd af nafnorðinu *vøk* 'op á ís' en tengist ekki sögninni *vaka* 'vera vakandi, halda vöku' og orðsift hennar.

Heimildir

- Alexander Jóhannesson. 1956. *Isländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke.
- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Björn K. Þórólfsson (útg.). 1943. *Gísla saga Súrssonar*. Íslenzk fornrit VI: Vestfirðinga sögur. Björn K. Þórólfsson og Guðni Jónsson (útg.). Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Finnur Jónsson (útg.). 1903. *Gísla saga Súrssonar*. Altnordische Saga-Bibliothek, Heft 10. Halle (a. d. Saale): Niemeyer.
- GO = *Gamla ordspråk på latin och svenska: efter en Upsala-handskrift utgifne och med glossarier för sedde af H. Reuterdaahl*. Lund: Gleerup, 1840.
- Guðmundur Jónsson. 1830. *Safn af íslenskum orðskviðum [...]*. Útgefið að tilhlutan Hins íslenzka bókmenntafélags. Kaupmannahöfn: S. L. Møller.
- Heidermanns, Frank. 1993. *Etymologisches Wörterbuch der germanischen Primäradjektive*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Hellquist, Elof. 1891. Bidrag till läran om den nordiska nominalbildningen. *Arkiv för nordisk filologi* 7:1–62, 142–174.
- Hellquist, Elof. 1922. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: Gleerup.
- Jón Axel Harðarson. 2017. The prehistory and development of Old Norse

- verbs of the type *þrængva* / *þrængia* ‘to make narrow, press’. Í: Bjarne S. S. Hansen o.fl. (ritstj.), *Usque ad Radices. Indo-European Studies in Honour of Birgit Anette Olsen*, bls. 221–231. København: Museum Tusculanum.
- Loth, Agnete (útg.). 1960. *Membrana regia deperdita*. Editiones Arnemagnæanæ. Series A, vol. 5. København: Ejnar Munksgaard.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog* / *A Dictionary of Old Norse Prose*. <https://onp.ku.dk> (sótt í júní 2025).
- PL = [Peder Låle] *Peder Lolles Samling af danske og latinske ordsprog: optrykt efter den ældste udgave af aar 1506 og med anmærkninger oplyst af R. Nyerup*. Kjöbenhavn: A. Soldin, 1828.
- Söderwall, K. F. 1925–1973. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren, E. Wessén. Lund: Berlingska boktryckeriet.
- Torp, Alf og Hjalmar Falk. 1909. *Wortschatz der germanischen Spracheinheit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- de Vries, Jan. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.

Lykilorð

orðsifjafræði, orðmyndun, orðhlutafræðileg tilbrigði, beyging

Keywords

etymology, word formation, morphological variation, inflection

Abstract

This article examines the word formation and inflectional development of the Icelandic verb *vökva* (‘to water’), along with its Old Norse variants *vökva*, *vøkja*, and *vekja*. It argues that the verb originally followed the *ija*-conjugation pattern, deriving from the adjective *vøkr* (‘wet’ < **wakwa-*), and was later influenced by the more productive *ō*-class. The study also considers the related nouns *vökvi* and *vökva*, as well as the idiomatic expressions *vekja/vökva e-m blóð/dreyra* (‘to draw blood’) and *vekja ís* (‘to break ice’). The findings suggest that in the former expression, *vekja* (‘to waken, stir, rouse, make to flow’) is the original verb, while *vökva*, particularly through its by-form *vekja*, later merged with it, giving rise to the attested morphological variation. In the latter phrase, *vekja*—conjugated according to the *ija*-pattern—is argued to derive from the noun *vøk* (‘opening in the ice’ < **wakwō-* ← **wakwa-* ‘wet’), rather than being related to *vaka* (‘to be awake, keep awake, watch’) and its cognates.

Jón Axel Harðarson
Hugvísindasvið Háskóla Íslands
IS-101 Reykjavík, ÍSLAND
jah@hi.is